

ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ ІНСТИТУТ

ІМЕНІ К.Д.УШІНСЬКОГО

на правах рукопису

ЛИТВИНЕНКО СВІТЛАНА АНАТОЛІЇВНА

УКРАЇНСЬКА НАРОДНА КАЗКА ЯК ЗАСІБ ГУМАНІСТИЧНОГО
ВИХОВАННЯ ПЕРШОКЛАСНИКІВ

Спеціальність ІЗ.00.01 - теорія та історія педагогіки

а в т о р е ф е р а т

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Одеса - 1994

00756416 (Т)

АВ 30.279

Державному педагогічному інституті

Науковий керівник - дійсний член АН УРСР, доктор педагогічних наук,
професор ДЕМ"ЯНЧУК Степан Якимович

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, доцент
КИЧУК Надія Василівна
кандидат педагогічних наук, професор
КАВАЛЕРОВА Ніна Антонівна

Провідна установа: Волинський державний університет
імені Лесі Українки

Захист відбудеться "22" червня 1994 року о В год.
на засіданні спеціалізованої вченої ради К 05.08.03 для захисту
дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних
наук при Одеському державному педагогічному інституті
імені К.Д.Ушинського за адресою: 270105, м.Одеса, вул.Генуезька,22

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Одеського
державного педагогічного інституту імені К.Д.Ушинського

Автореферат розіслану "20" травня 1994 року

Вчений секретар
спеціалізованої ради

Колмиш

Коломієнченко О.Ф.

ЛНБ ім. В. Стефаніка
АН України

Актуальність дослідження. Розбудова і відродження національної системи освіти вимагає відходу від засад авторитарної педагогіки, відновлення гуманістичної школи, прийнятої добротой, увагою і повагою до дитини, віров в її можливості й здібності, подолання девальвації загальнолюдських гуманістичних цінностей та національного нігілізму.

Провідним принципом реалізації національної освітнянської програми проголошується "гуманізація освіти, яка полягає в утвердженні людини як найвищої соціальної цінності, найповнішому розкритті її здібностей та задоволенні різноманітних освітніх потреб, забезпеченні гармонії стосунків людини і навколишнього середовища, суспільства і природи"¹.

Школі потрібен сьогодні педагогічно інструментований процес гуманістичного виховання, обумовленого віком дітей, побудованого на тісному взаємозв'язку знань, почуттів, поведінки, пріоритетності підходу до дитини як суб'єкта виховання. Постає нагальна потреба більш ефективного використання у гуманістичному вихованні культурно-історичних та духовних надбань українського народу. Недостатня наукова та методична розробленість означеної проблеми гальмує її впровадження в практику роботи школи.

Ідея гуманізму виникла в епоху Відродження. Наукову і педагогічну думку минулого хвилювало утвердження в житті загальнолюдських цінностей, гармонізації стосунків особистості та суспільства, виховання гуманних якостей та почуттів/П.Верджеріо, М.Монтень, Ф.Рабле, Е.Роттердамський, Я.А.Комєнський, Ж.Ж.Руссо, І.Г.Песталоцці, К.Д.Ушинський, Г.С.Сковорода та ін./ . Ідеї гуманістів знайшли своє втілення у поглядах українських письменників/І.Котляревський, Г.Квітка-Основ'яненко, М.Шашкевич, Т.Шевченко, І.Франко, Л.Українка/.

Значний доробок у розвиток цієї проблеми внесли сучасні педагоги /В.О.Сухомлинський, Ш.О.Амонашвілі, О.В.Бондарєвська, В.А.Киричок, Б.М.Неменський, Є.М.Шиянов/. Досліджувалось також формування гуманних відносин між дітьми і підлітками/О.С.Богданова, М.І.Болдирєв, К.М.Арґеткіна, О.С.Рега/; виховання гуманних почуттів/С.Л.Рубінштейн, О.Г.Ковалєв, О.І.Кульчицька, П.М.Якобсон/, умови формування гуманних відносин та почуттів у дошкільників/В.К.Котирло, С.О.Ладивір, Л.Н.Проколієнко, В.О.Приходько/, розвиток гуманних уявлень у дітей засобами ху-

¹Україна XXI століття. Державна національна програма "Освіта"//Освіта, 2 грудня 1992 року. - С.2.

дожньої літератури/К.В.Габрилович, А.О.Литвиненко, К.І.Моніч, Л.В.Руднева/.

Натомість педагогічна практика засвідчує, що передові ідеї гуманістичного виховання були забуті, знехтувані існуючою системою освіти впродовж 50-80 років ХХ століття. Командний, адміністративно-бюрократичний дух школи, її технократизація призвели до того, що практично на всіх рівнях педагогічного процесу було втрачено головне - саму людину. Підхід до учня, як до "об'єкта" навчання; виховання призвів до його відчуження від процесу навчання, перетворив його з мети в засіб роботи школи.

За умов національного відродження духовності та культури українського народу ефективними засобами виховання гуманних понять у першокласників можуть виступати твори української народної творчості, зокрема, казки, в змісті яких потенційно закладені емоційно-педагогічні виховні стимули. В казкових оповідах відбився світогляд народу, його морально-етичні й естетичні принципи, педагогічний геній, багатогранний досвід виховання. У змісті казок народ цінує людину не за її соціальним становищем, а за тим, якою вона є: доброю чи злою, правдивою чи підступною, що вона несе своїм існуванням іншим людям. Саме тому казки передусім спрямовані на виховання/Г.Сковорода, Б.Грінченко, І.Франко, Л.Українка, К.Д.Ушинський, В.О.Сухомлинський, М.Г.Стельмахович/. Різні аспекти роботи з казков розкриваються у працях психологів/О.В.Запорожець, Н.С.Карпінська, Т.В.Рубцова/ та педагогів /А.А.Абдуліна, Г.В.Арзімова, Н.С.Бібіко, О.В.Кубасова, М.С.Львова, Ю.А.Полуянов, Н.М.Светловська/. Натомість в існуючих дослідженнях не вивчався вплив українських народних казок на гуманістичне виховання дітей. Педагогічна практика засвідчує недостатнє використання казок у виховній роботі з першокласниками вчителями початкової школи. До того ж досить обмежено подані українські народні казки в чинних програмах та підручниках з читання для першого класу. Необхідність актуалізації фольклористичної спадщини українського народу, відповідність її ідей принципам національної державної освітньої програми в період відродження й розбудови національної освіти в Україні, відсутність наукових розробок цієї проблеми зумовили вибір теми даного дослідження

Об'єкт дослідження - гуманістичне виховання першокласників.

Предмет дослідження - процес виховання гуманних понять засобами української народної казки.

Мета дослідження полягає у розробці ефективної методи і виховання гуманних понять у першокласників засобами української народної казки.

Гіпотеза дослідження - ефективне формування гуманних понять можливе, якщо:

- у способах керівництва навчально-виховним процесом дотримуватися систематичності та цілеспрямованості гуманістичного впливу засобами казок;

- забезпечити адекватність змісту казок гуманним поняттям, які виховуються;

- включити учнів в емоційно привабливу, активну пізнавальну діяльність, спрямовану на оволодіння гуманними поняттями; побудовану на суб'єктно-особистісних відносинах;

* - використовувати комплекс педагогічних стимулів, які емоційно збагачують процес виховання.

Завдання дослідження:

1. З'ясувати рівень вихованості гуманних понять у першокласників.
2. Окреслити коло гуманних понять, які потрібно виховати, відповідно до вимог програм, вікових особливостей та інших джерел впливу.
3. Визначити ефективні умови та ступені виховання гуманних понять.
4. Розробити дидактичну модель роботи з українською народною казкою та методику з використанням позитивних емоційно-педагогічних стимулів залучення дітей до активної діяльності.

Методологічними засадами дослідження виступили основні положення теорії пізнання, як-от: відбиття і перетворення об'єктивної дійсності, діалектичний взаємозв'язок і взаємозумовленість явищ; співвідношення цілого і його частин, загального і конкретного; взаємозв'язок мислення і мовлення; місце й роль мови в розумовому та духовному розвитку особистості; перехід кількісних змін у якісні. Методологічними орієнтирами були ідеї національного й духовного відродження українського народу, ідеї гуманізації, демократизації навчання та виховання у сучасній школі.

Методи дослідження: теоретичний аналіз літератури, спостереження, бесіди, анкетування, самооцінювання, аналіз дитячих малюнків та планів виховної роботи вчителів, педагогічний експеримент, кількісний та якісний аналіз експериментальних даних. Використані методи взаємодоповнюють один одного і забезпечують можливість комплексного пізнання

предмета дослідження.

Теоретичною основою дослідження є досягнення психологічної та педагогічної наук у пошуку шляхів та засобів виховання гуманних понять у школярів/О.Г.Ковальов, К.В.Габриловець, А.О.Литвиненко, К.І.Моніч, П.М.Якобсон/.

Наукова новизна дослідження: виявлено та окреслено обсяг гуманних понять задля виховання їх у першокласників засобами українських народних казок; умови та ступені вихованості означених понять; визначені рівні вихованості гуманних понять у першокласників; науково обґрунтовану дидактичну модель та систему роботи з українськими народними казками, спрямовану на виховання гуманних понять; розроблено методику виховання гуманних понять у першокласників засобами українських народних казок.

Теоретична значущість дослідження полягає у збагаченні теорії гуманістичного виховання ефективними способами керівництва вихованням гуманних понять: визначено та окреслено обсяг гуманних понять, шляхи та умови їх ефективного виховання у системі виховної роботи з першокласниками; здійснена діагностика рівнів вихованості гуманних понять; розроблені вимоги до відбору казок задля виховання у першокласників гуманних понять та дидактичну модель роботи з українською народною казкою; виявлені ступені виховання гуманних понять у дітей.

Практична значущість роботи/як потенційна, так і реальна/ визначається широкою сферою використання результатів дослідження у практиці роботи початкової школи. Опрацьовано методику виховної роботи з українською народною казкою за дидактичною моделлю; вимоги до добору казок за тематичною виховною спрямованістю.

Основні положення та методичні рекомендації дослідження впроваджено в практику роботи вчителів початкових класів та вихователів груп продовженого дня м.Рівного та Рівненської і Волинської областей. Одержані результати можуть бути використані в процесі розробки нових програм і підручників з читання для першого класу національної школи; в розробці спецкурсів і практикумів з організації гуманістичного виховання молодших школярів у процесі підготовки студентів педагогічних факультетів, у курсах лекцій з теорії виховання, у роботі курсів підвищення кваліфікації вчителів.

Дослідження проводилось у три етапи:

1-й етап/1990-1991 рр./- вивчення наукової психолого-педагогічної літератури з питань гуманістичного виховання та використанні українських народних казок у виховному процесі.

2-й етап/1991-1992 рр./- вивчення стану гуманістичного виховання у практиці роботи школи, місця і ролі казки в домашньому читанні дітей; особливостей сприймання дітьми казок; розробка методики експериментального дослідження; формулювання робочої гіпотези; розробка дидактичної моделі та методичної системи роботи з українськими народними казками задля виховання гуманних понять. Підготовка необхідних матеріалів для проведення формуючого експерименту.

3-й етап/1992-1994 рр./- здійснення експериментальної перевірки ефективності виховання гуманних понять у першокласників з допомогою дидактичної моделі, яка передбачала використання педагогічно-емоційних стимулів.

Базов для проведення експериментальної роботи були СШ №1, №9, №13, №18, №25 м.Рівного та СШ №2, №5, №6 м.Здолбунова Рівненської області. Всього експериментом було охоплено 17 класів/понад 500 учнів/, 200 вчителів, 400 батьків.

Вірогідність результатів дослідження забезпечена методологічною та теоретичною обґрунтованістю вихідних позицій, застосуванням комплексу методів, адекватних об'єкту, предмету та завданням дослідження, тривалістю експерименту; застосуванням якісного аналізу в пов'язанні зі статистичними методами обробки здобутих результатів, а також позитивними наслідками дослідження.

Апробація дослідження: матеріали дослідження доповідались на міжнародних/Кіровоград, 1993 р.; Івано-Франківськ, 1993 р.; Одеса, 1991, 1992, 1993рр.; Рівне, 1992, 1993рр./, республіканських/Рівне, 1991, 1992, 1993рр.; Глухів, 1993р./, зональних/Рівне, 1991, 1992, 1993рр.; Одеса, 1990, 1991, 1992, 1993рр./ конференціях. Запропонована система роботи з українськими народними казками для здійснення гуманістичного виховання першокласників упродовж кількох років/1992-1994 рр./ апробувалася в експериментальних школах №13 та №18 м.Рівного, Здолбунівській СШ №1 Рівненської області та школах Волинської області.

До захисту пропонуються такі положення:

- дидактична модель та система роботи з українською народною казкою з використанням педагогічно-емоційних стимулів;

- рівні вихованості гуманних понять у першокласників визначаються на основі з'ясування розуміння дітьми змісту та суті гуманних понять, диференціації їх істотних ознак, вміння самостійно застосовувати гуманні поняття у практичному досвіді;

- умови і ступені виховання гуманних понять.

Структура дисертації. Робота складається із вступу, двох розділів, висновків, списку використаної літератури, додатків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовано актуальність проблеми, визначено об'єкт, предмет, мету дослідження та його завдання, гіпотезу, розкрито методологічні засади, етапи дослідно-експериментальної роботи, сформульовано наукову новизну, теоретичну і практичну значущість наукового дослідження, викладені положення, які пропонуються до захисту.

У першому розділі - "Теоретичні засади гуманістичного виховання молодших школярів" - розглядається стан проблеми в науково-педагогічній літературі, розкриваються різноманітні підходи щодо здійснення гуманістичного виховання/Ш.О.Амонашвілі, О.В.Бондаревська, М.А.Вейт, В.А.Киричок, О.С.Рєга, Л.В.Руднева/, проаналізовані теоретичні аспекти гуманістичного виховання як педагогічної проблеми, визначені особливості гуманістичного виховання молодших школярів.

Гуманістичне виховання першокласників розглядається нами як процес виховання дітей у дусі гуманізму, як цілеспрямований процес оволодіння системою узагальнених уявлень і понять. Гуманні поняття характеризують різноманітні стани людини, в них відображені суттєві сторони гуманних відносин, ставлення людини до інших людей, природи і суспільства.

Виховання гуманних понять розглядається як двосторонній процес, заснований на взаємодії вихователя та вихованців. За таких умов школяр стає не тільки об'єктом виховання, він суб'єктивно йде на зустріч виховним впливам педагога, він їх приймає. Школяр стає не тільки об'єктом, але й суб'єктом власного розвитку та виховання. Відбувається перехід від суб'єктно-об'єктних відносин до суб'єктно-суб'єктних/Ш.О.Амонашвілі, Е.Д.Днепров, О.В.Бондаревська, В.А.Хазін/.

Суттєву роль у гуманістичному вихованні відіграє прави ьне використання педагогічно-емоційних стимулів, які викликають позитивні мотиви діяльності. Педагогічно-емоційні стимули - комплекс спеціально створених педагогічних емоційно насичених ситуацій, прожитих виховною ідеєю, які впливають на емоційну сферу школярів, викликають у них емоційний відгук, співпереживання.

Ряд вчених /К.В.Габрилюець, А.О.Литвиненко, К.І.Моніч, Д.В.Руднева/ визначають художню літературу як ефективний засіб гуманістичного виховання школярів. А для першокласників особливого значення у цьому процесі набувають українські народні казки. Непересіченість виховного значення казок пояснюється їх художніми засобами, які легко сприймаються, добре й надовго запам'ятовуються. На прикладах казкових героїв діти вчаться оцінювати свої дії та дії інших. Усі казки повчальні, утверджують якусь моральну істину, розвивають мислення та творчу яву дітей. Казкові сюжети побудовані на протиставленні та боротьбі добра і зла, обов'язкового утвердження добрих начал, містять яскраві приклади гуманної та антигуманної поведінки, гуманних та антигуманних стосунків, які відбиваються у гуманних та антигуманних поняттях. Зокладжуючи зло, переборюючи життєві труднощі, казки закликають до перетворення світу на засадах ладності і краси, на засадах гуманізму.

Аналіз чинних програм та підручників для першого класу допоміг окреслити коло гуманних понять задля подальшого їх виховання у першокласників, оскільки програмами передбачено розширення, систематизацію уявлень та понять дітей, збагачення їхнього морального досвіду, поетапність формування знань та виховання, а відтак - і узагальнення вражень з різних джерел, активне й свідоме їх засвоєння, доцільну організацію самостійної діяльності учнів. Аналіз підручника "Читанка" для першого класу засвідчив, що в ньому вміщено 14% казок від загальної кількості художніх текстів, серед них лише 4% - українські народні казки. Гуманістична спрямованість цих казок також досить обмежена. Такий стан роботи з казков опричинив нас до відбору українських народних казок гуманістичної спрямованості та розробки дидактичної моделі роботи з казками упродовж навчання учнів у першому класі.

У додатковому розділі - "Виховання гуманних понять у першокласників

засобами української народної казки"- подано аналіз результатів пошуково-розвідувального експерименту; окреслено та визначено гуманні поняття для виховання у першокласників; обґрунтовано умови ефективного виховання гуманних понять; опрацьована система роботи з українськими народними казками, дібраними згідно визначених вимог; виявлені ступені виховання гуманних понять у першокласників. Суть цього етапу дослідження полягає у визначенні змісту, організації та результатів дослідно-педагогічної роботи з виховання гуманних понять у першокласників. Попередньо розроблена теоретична модель дослідження засвідчила, що сформульована робоча гіпотеза у повному обсязі піддається перевірці.

Метов пошуково-розвідувального експерименту було з'ясування місця та ролі української народної казки в житті учня-першокласника та в гуманістичному вихованні дітей. Задля цього було проведене анкетування батьків, вчителів та бесіди і вікторини з першокласниками.

Як засвідчують результати анкетування, серед учителів немає єдиного погляду на поняття "гуманістичне виховання", а по тому відсутня єдина система здійснення гуманістичного виховання серед молодших школярів. Стрижньовим у гуманістичному вихованні вчителі вважають виховання любові і поваги до людей, доброти, людяності, милосердя. Малоініціативними були вчителі й у доборі українських народних казок задля виховної роботи з дітьми за їх змістом. Серед казок, які вони використовувать у гуманістичному вихованні, переважають ті, що вміщені в підручниках чи запропоновані для позакласного читання. У роботі з казками недостатньо використовується емоційно забарвлені прийоми та методи навчання, відсутнє педагогічно-емоційне стимулювання дітей у роботі над змістом казок.

За даними анкетування батьків, українські народні казки використовувать у родинному вихованні, хоч і не такою мірою, як цього вимагає сучасне національне виховання дітей.

Результати бесід з першокласниками, а також казкової вікторини та розгляду ілюстрацій до казок переконувать, що першокласники добре знають зміст та героїв найпопулярніших українських казок, можуть їх переказувати. Натомість серед найулюбленіших казок дітей домінують казки Ш.Перо, Г.Х.Андерсена, братів Грім, У.Діснея.

Метов констатувачого експерименту було визначення початкового

рівня вихованості гуманних понять у першокласників. Рівні вивчано-сті визначалися на основі: розуміння дітьми змісту гуманних понять; уміння виділяти істотні ознаки гуманних понять, диференціювати їх; вміння застосовувати гуманні поняття у практичному досвіді. Задля з'ясування розуміння дітьми гуманних понять були проведені індивідуальні опитування, а також бесіди за колізійними ситуаціями та за змістом улюблених казок дітей, які й допомогли визначити рівні вихованості гуманних понять у першокласників на початку навчального року. У діагностичній частині експерименту ми обмежилися двома гуманними поняттями: ввічливість та чуйність. Обираючи ці поняття, врахували частість їх вживання та функціонування у чинних програмах та підручниках для першого класу, навчально-методичній літературі для дошкільних закладів. Оскільки ці гуманні поняття є найбільш вживаними, ми сподівалися, що першокласники вже розуміють їх зміст та практичну спрямованість.

За критеріальним підходом до діагностики рівнів вихованості гуманних понять у першокласників виявлені якісні характеристики високого, середнього та низького рівнів, які були оцінені від "0" до "3" балів.

Високому рівню вихованості гуманних понять властиве досить повне змістовне, правильне розуміння означених понять. Діти, які знаходилися на даному рівні, розуміли істотні та суттєві ознаки конкретних гуманних понять, диференціювали істотні ознаки різних понять; правильно оперували гуманними поняттями, співвідносили різні гуманні поняття з ситуаціями реального життя, могли наводити приклади їх використання у практичному досвіді.

Середній рівень характеризувався дифузністю сформованих гуманних понять. Розуміння понять було не зовсім правильне/ознаки одного поняття змішувались з ознаками інших; визначення гуманних понять були неповними, неточними, стислими, дифузними/. До виділених понять кожного комплексу діти добирали переважно дві-чотири ознаки, неістотні ознаки чи однакові ознаки до різних понять. Певною мірою застосовували окремі гуманні поняття у практичному досвіді/добирали не зовсім вдалі приклади з життя чи казок, які майже не розкривали суті понять, були одноманітними, свхетно і змістовно бідними.

Низький рівень відзначався невихованістю гуманних понять. Діти,

які знаходилися на даному рівні, не розуміли суті гуманних понять, поняття ними не визначались або ж у визначеннях вказували хибні та неістотні ознаки, визначали поняття за суто зовнішніми функціональними ознаками. Ці першокласники відчували значні труднощі у визначенні гуманних понять. Вони не змогли дібрати до конкретних понять жодної ознаки або добірали хибні чи одну-дві ознаки, однакові ознаки до різних понять. Не вміли застосовувати гуманні поняття у реальних ситуаціях, диференційовано використовувати їх у практичному досвіді, не змогли дібрати приклади, які б ілюстрували гуманні поняття або дібрані приклади були неадекватні гуманним поняттям.

Результати констатувачого експерименту засвідчили, що в більшості першокласників переважали низький/експериментальна група - 57%, контрольна - 63% дітей/ та середній/експериментальна група - 25%, контрольна - 31% учнів/ рівні вихованості гуманних понять. Діти не вміли диференціювати істотні ознаки різних гуманних понять, використовувати їх у практичному досвіді, відчували труднощі у визначенні гуманних понять. Водночас бесіди за колізійними ситуаціями довели, що першокласникам властиве доброзичливе ставлення до людей, готовність прийти на допомогу. Натомість не всі діти вміли і знали, як виявити своє активне співчуття героям, яка допомога буде найнеобхіднішою і доречною, не вміли мотивувати свої дії та вчинки у наданні такої допомоги. Бесіди за змістом улюблених казок першокласників засвідчили недостатнє розуміння дітьми й інших гуманних понять/делікатність, чемність, співчуття, люб'язність/, ці поняття зовсім не вживалися у мовленні першокласників.

Започатковуючи формульний експеримент, ми окреслили два комплекси гуманних понять задля виховання їх у першокласників: комплекс "ввічливість"/чемність, люб'язність, делікатність/ та комплекс "чуйність"/турботливість, співчуття, милосердя/. Добір казок для виховної роботи з першокласниками здійснювався таким чином, щоб їх тематика, ідейний зміст та сюжет були адекватними гуманним поняттям. До кожного окресленого гуманного поняття добиралось декілька різних казок відповідно до таких вимог: тематичний принцип добору казок; виховна спрямованість їх змісту на гуманні поняття; емоційна насиченість змісту казки/динаміка зображення подій та характерів героїв, прості взаємовідносини між дійовими особами, предметність та зримість

художніх образів, виразність, емоційність, точність мови та викладу казки, наявність діалогів/.

Стрижнем розробленої методики виховання гуманних понять у першокласників виступила розроблена нами дидактична модель роботи з української народної казки/див. схему №1/. Подана дидактична модель роботи з казкою, спрямована на поглиблення дитячого сприймання та розуміння казок, містить ряд дидактичних засобів, які суттєво впливають на виховання у першокласників гуманних понять, забезпечують поетапне введення дітей у казковий світ. У роботі над дидактичною моделлю були використані доробки А.А.Абдуліної, Л.О.Горбушиної, О.В.Кубасової, О.А.Кермишевої, Н.Н.Павлової, Ю.О.Полуянова, Н.М.Светловської, М.Г.Яновської.

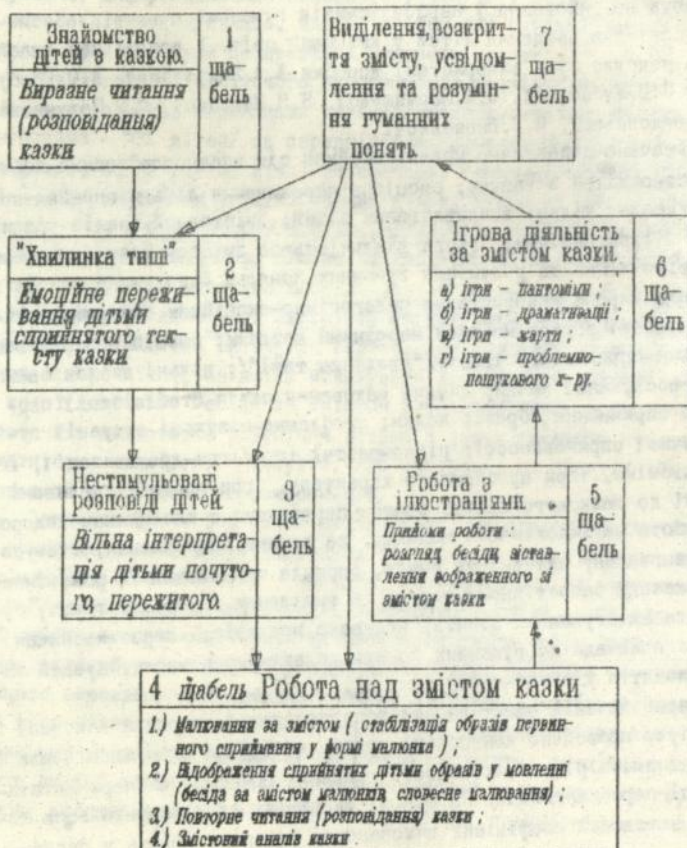
Означена дидактична модель обіймає сім взаємопов'язаних етапів: знайомство дітей з казкою; емоційне переживання дітьми сприйнятого тексту казки; вільні висловлювання дітей; змістовний аналіз казки; робота з ілюстраціями; ігрова діяльність за змістом казки; виділення, усвідомлення та розуміння гуманних понять. Дидактична модель передбачала широке використання педагогічно-емоційних стимулів у виховній роботі з українськими народними казками: емоційне переживання дітьми сприйнятого тексту/"хвилинка тиші"/; вільні висловлювання після прослуханої казки; дитяче малювання задля стабілізації первинного сприймання образів казки; проблемно-пошукові ситуації гуманістичної спрямованості; різноманітні ігри/ігри-драматизації, ігри-пантоміми, ігри проблемного характеру, ігри-жарту/; уявлені подорожі до казкового світу; записи пережитого в щоденниках подорожі.

Робота за дидактичною моделлю, за даними дослідження, стимулювала пізнавальну активність учнів, сприяла осмисленню та розумінню змісту казок, самостійному пошуку та виділенню із змісту тексту гуманних та антигуманних понять, надавала можливість першокласникам добирати приклади до гуманних понять та активно використовувати засвоєні поняття у практичному досвіді.

Для визначення ефективності запропонованої методики виховної роботи було проведено контрольні зрізи, матеріали яких засвідчили позитивні зміни рівня вихованості гуманних понять у експериментальній групі першокласників. На основі одержаних експериментальних даних був виведений коефіцієнт вихованості гуманних понять у першо-

Дидактична модель роботи з українською народною казкою.

Схема 1

класників. Порівняльні дані вихованості гуманних понять комплексу "ввічливість" та "чуйність" у процентному відношенні наведені в таблиці №1.

Таблиця I

Рівні вихованості гуманних понять комплексів "ввічливість" та "чуйність"

Рівні	Групи							
	ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА				КОНТРОЛЬНА			
	етапи експерименту				етапи експерименту			
	констатувчий		контрольний		констатувчий		контрольний	
	В	Ч	В	Ч	В	Ч	В	Ч
високий	13	3	69	64	10	3	16	14
середній	30	20	28	33	37	25	40	37
низький	57	77	3	3	53	72	44	49
K_B	0,40	0,37	0,87	0,86	0,39	0,35	0,51	0,47

Таблиця засвідчує зміни величин кожного з рівнів вихованості гуманних понять комплексу "ввічливість" та "чуйність" у першокласників, а також зміни коефіцієнта вихованості/ K_B /.

Як бачимо, високого рівня вихованості гуманних понять після проведеної виховної роботи в експериментальній групі досягли: 69% учнів з комплексу "ввічливість"/у констатувчому експерименті було лише 13%/ та 64%-з комплексу "чуйність"/було лише 3%/. У контрольній групі високого рівня досягли: з комплексу "ввічливість" - 16%/в констатувчому експерименті було 10%/ та з комплексу "чуйність" - 14%/було 3%/учнів. Діти, які знаходилися на високому рівні, легко оперували сформованими гуманними поняттями, правильно їх розуміли, визначення гуманних понять були правильними, змістовними, поширеними, розкривали суть понять. Учні усвідомлювали істотні ознаки гуманних понять/добирали шість і більше ознак, диференціювали їх, дібрані ознаки були адекватні гуманним поняттям/. Першокласники цього рівня співвідносили різні гуманні поняття з ситуаціями реального життя, вдало добирали

приклади, які ілюстрували та розкривали суть гуманних понять з українських народних казок, використовували поняття у характеристиках казкових героїв.

На середньому рівні знаходилось 23% учнів експериментальної/було 30%/ та 40% - контрольної груп/до виховання було 37%/ щодо вихованості гуманних понять комплексу "ввічливість". Гуманні поняття комплексу "чуйність" були сформовані у 33% дітей експериментальної групи /до виховання - 20%/ та 37% - контрольної/було 25%/. У дітей цього рівня розуміння понять було не завжди правильним/ознаки певного поняття змішувались з ознаками інших понять; визначення гуманних понять неповні, непоширені, неточні, дифузні/. До виділених понять кожного комплексу діти добирали переважно дві-чотири ознаки, називали однакові ознаки до різних понять чи неістотні ознаки. Могли певною мірою застосовувати знання гуманних понять у тих чи інших реальних ситуаціях /наведені приклади з життя чи казок були не зовсім вдалим, не розкривали суті понять, одноманітні, бідні сюжетно та змістовно/.

На низькому рівні щодо вихованості гуманних понять комплексу "ввічливість" залишилось 3% дітей експериментальної/до виховної роботи було 57%/ та 44%/було 53%/ - контрольної груп. Щодо понять комплексу "чуйність", то низький рівень, як і в попередньому комплексі, був відмічений лише у 3% дітей експериментальної групи/констатувачі експеримент - 77%/. У контрольній групі низький рівень вихованості спостерігався у 49% дітей/було 72%/. У дітей низького рівня гуманні поняття залишилися невихованими. Ці учні, як і раніше, не розуміли суті та змісту гуманних понять, не могли дати їм визначення/у визначеннях називали хибні та неістотні ознаки/. Першокласники відчували значні труднощі у визначенні гуманних понять. Вони не змогли дібрати жодної ознаки або добирали одну-дві ознаки до поняття, однакові ознаки до різних гуманних понять. Не вміли застосовувати виділені гуманні поняття у практичному досвіді. .

Вагомі зміни відбулися у експериментальній групі за результатами K_B /коєфіцієнта вихованості гуманних понять/. Так, скажімо, у вихованні понять комплексу "ввічливість" K_B становив 0,87, наблизившись до максимального значення - 1/у констатувачому експерименті K_B дорівнював 0,40/, тобто зріс на чотири позиції. Щодо понять комплексу "чуйність"

то K_B зріс з 0,37 до 0,85/на п'ять позицій/. У контрольній групі також спостерігалось зростання K_B , та одержані результати були значно нижчими. Коефіцієнт вихованості понять комплексу "ввічливість" збільшився з 0,39 до 0,51/всього на дві позиції/, а в комплексі "чуйність" відбулися зміни з 0,35 до 0,47/всього на одну позицію/.

Бесіди з першокласниками експериментальної групи за колізійними ситуаціями засвідчили, що діти відтепер виявляли активне співчуття, вони вдало мотивували необхідність тих чи інших дій, легко визначали, яка допомога буде найпотрібнішою у різноманітних ситуаціях, виявляли знання гуманних понять. Тоді як діти контрольної групи так і не змогли обґрунтувати необхідність тих чи інших дій, своїх вчинків, важко визначали, що саме потрібно робити в таких ситуаціях, ці діти не розуміли змісту і суті гуманних понять. Зіставлення результатів констатувачого та контрольного зрівів засвідчило позитивні зміни у вихованості окреслених гуманних понять у першокласників. Отже, результати дослідження підтвердили ефективність запропонованої методики гуманістичного виховання засобами українських народних казок.

У висновках узагальнюються результати роботи, найголовніші з них такі:

1. Українські народні казки виступають важливим та ефективним засобом виховання гуманних понять у першокласників, якщо їх добирати згідно таких вимог: тематичний принцип добору казок; виховна спрямованість їх змісту на гуманні поняття; емоційна насиченість змісту казок/динаміка зображення подій та характерів героїв, прості взаємовідносини між діючими особами, предметність і зримість художніх образів, виразність, емоційність, точність мови та викладу казки, наявність діалогів/.

2. У дослідженні виявлено, що за традиційною методикою роботи з казкою у першокласників переважає низький рівень вихованості гуманних понять. Більшість учнів не змогли пояснити їх суті та значення, виділити істотні ознаки, навести приклади з практичного досвіду.

3. Розроблена дидактична модель роботи з українською народною казкою забезпечувала поетапне введення дітей у зміст казок, стимулювала пізнавальну активність учнів, сприяла осмисленню та розумінню змісту казок, самостійному пошуку та визначенню гуманних та антигуманних понять, надавала можливість самостійного добору прикладів до гуманних понять та активного їх використання у практичному досвіді.

4. Експериментальна робота засвідчила ефективність застосування дидактичної моделі та розробленої на її основі системи роботи з українськими народними казками. Ефективними у вихованні гуманних понять у дітей виявилися педагогічно-емоційні стимули: емоційне переживання дітьми сприйнятого тексту/"хвилинка тиші"/; вільні висловлювання дітей після прослуханої казки; малювання за змістом казок задля стабілізації первинного сприймання образів казки; проблемно-потушові ситуації гуманістичної спрямованості; ігри/ігри-драматизації, ігри-пантоміми, ігри проблемно-пошукового характеру, ігри-жарту/; уявлявані подорожі до казкового світу; записи пережитого у щоденниках подорожі.

Дослідження дало змогу виділити умови ефективного виховання гуманних понять у першокласників, як-от: добір українських народних казок за тематичним принципом згідно комплексів гуманних понять; адекватність змісту казок означеним гуманним поняттям; систематичність та цілеспрямованість виховних впливів засобами казок; включення дітей в активну емоційно привабливу пізнавальну діяльність за змістом казок з урахуванням їхніх потреб, запитів та інтересів; забезпечення суб'єктно-особистісних відносин між педагогом і вихованцем.

5. У ході експериментальної виховної роботи було виявлено, що виховання гуманних понять у першокласників проходить ряд ступенів: а/актуалізація, збагачення і розвиток наявних уявлень, сформованих ще у дошкільному віці; б/активний процес набуття нових гуманних уявлень та формування понять під впливом систематичної та цілеспрямованої виховної роботи; в/узагальнення та систематизація наявних та сформованих уявлень і понять; г/оволодіння системою гуманних понять, встановлення взаємозв'язків між поняттями, вільне оперування ознаками понять.

Перспективу подальшого дослідження даної проблеми вбачаємо у вивченні впливу українських народних традицій, звичаїв та обрядів, малих жанрів фольклору на гуманістичне виховання молодших школярів; українських народних хороводних ігор як засобу виховання гуманних відносин між учнями.

Основні ідеї та положення дисертації відображено в таких публікаціях автора:

1. А.С.Макаренко о культурном воспитании ребенка в семье/А.С.Макаренко-выдающийся педагог-новатор.Тези доповідей республіканської науково-практичної конференції. - Рівне, 1986. - С. 89.

2. Роль книги в воспитании младших школьников//Воспитание учащейся молодежи на идеях мира.Тези доповідей міжвузівської науково-

практичної конференції.- Рівне, 1989.- С.27.

3. Эстетическое воспитание младших школьников в процессе работы над книжной иллюстрацией//Воспитание учащейся молодежи на идеях мира. Тези доповідей студентів та викладачів педагогічного факультету.- Рівне, 1989.- С.89.

4. Підготовка студентів до естетичного виховання молодших школярів//Формування і становлення сучасного учителя. Тези доповідей науково-методичної конференції, присвяченої 50-річчю Рівненського державного педагогічного інституту.- Рівне, 1990.- С.57.

5. Особливості сприймання дітьми казкових образів//Твори для дітей і про дітей у вітчизняній і зарубіжній літературі. Тези доповідей обласної міжвузівської науково-методичної конференції.- Одеса, 1991.- С.55./У співавторстві/.

6. Гуманізація відносин молодших школярів як засіб виховання у душі миру//Виховання учнівської молоді в душі миру і взаєморозуміння. Тези доповідей міжрегіональної науково-практичної конференції.- Рівне, 1992.- С.49.

7. В.А.Сухомлинский об использовании сказки в работе с шестилетками//Шляхи посилення ефективності практичного курсу української мови та виховання читацької майстерності. Тези доповідей обласної науково-практичної конференції.- Одеса, 1992.- С.84.

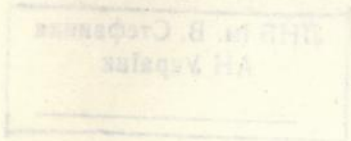
8. Виховання гуманних понять у молодших школярів//Гуманізація обучения и воспитания детей. Тези доповідей міжнародної науково-практичної конференції.- Ч.2.- Рівне, 1992.- С.48.

9. К.Д.Ушинский об использовании картинки в работе с детьми//Педагогическое наследие К.Д.Ушинского в современной практике дошкольного воспитания. Тези доповідей всеукраїнської науково-практичної конференції.- Одеса, 1991.- С.99.

10. Формирование оценочного отношения к речевой деятельности сверстников в русле идей Я.А.Коменского//Я.А.Коменский і педагогічна сучасність. Тези міжнародної науково-практичної конференції.- Одеса, 1992.- С.29.

11. В.О.Сухомлинський про виховання гуманних почуттів у молодших школярів//Педагогічна спадщина В.О.Сухомлинського і розбудова національної освіти. Тези доповідей міжнародної науково-практичної конференції.- Ч.2.- Кіровоград, 1993.- С.59.

12. В.О.Сухомлинський про використання казок у виховній роботі

з молодшими школярами//Використання педагогічної спадщини В.О.Сухомлинського у навчально-виховному процесі школи і вузу.Тези доповідей міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 75-річчю від дня народження В.О.Сухомлинського. - Рівне, 1993. - С.190.

13. Погляди Г.С.Сковороди на виховання та освіту//Класична педагогіка та філологія в світлі сучасних завдань шкільної і вузівської словесності.Тези доповідей обласної міжвузівської науково-практичної конференції. - Одеса, 1993. - С.54.

14. Українська народна казка як засіб гуманістичного виховання// Використання народного, краєзнавчого матеріалу у навчально-виховному процесі.Тези доповідей республіканської науково-практичної конференції. - Глухів, 1993. - С.33-34.

15. Українська народна казка в роботі з шестилітками//Народні традиції, звичаї та обряди - основа національного виховання дітей у дошкільних закладах України.Тези доповідей міжнародної науково-практичної конференції. - Івано-Франківськ, 1993. - С.35.

Исследовалось воспитание гуманных понятий комплексов "вежливость" и "чуткость" у первоклассников средствами украинских народных сказок. Воспитание осуществлялось за дидактической моделью работы с украинской народной сказкой, которая предусматривала поэтапное введение детей в содержание сказки, разнообразие педагогически-эмоциональные стимулы включения детей в активную познавательную деятельность по содержанию сказки, создающие субъектно-субъектные отношения между педагогом и воспитанниками.

The process of education of humane notions of the complexes "politeness" and "tactfulness" in the first forms of secondary schools by means of Ukrainian popular tales has been investigated. All this has been realized according to the didactic model of work with the fore-said material which was provided by stage "plunging" of children into tales' contents and also different pedagogico-emotional stimuli of "switching on" children into active cognitive activity in the connection with their contents. It resulted in creation of subject to subject relations among a teacher and his pupils.

Ауф

ЛНБ ім. В. Стефаника
АН України

457328

Ав 30.279

Зав. 461-100 прим. Розмножено ВОП Рівненського
облуправління статистики.